

Violeta SLEPIKAITĖ DP

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva

Aušra VASILIAUSKAITĖ OSB

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva

Didžiojo Meilės įsakymo (Jn 13, 34) bruožai Apaštališkųjų Tėvų raštijoje

SANTRAUKA. Straipsnyje analizuojami Didžiojo Meilės įsakymo (Jn 13, 34) bruožai Apaštališkųjų Tėvų raštijoje. Jie yra autentiško tikėjimo rodikliai ir atskleidžia krikščioniško gyvenimo mokymą, kuris buvo padiktotas Evangelijoje ir rėmėsi pačiu Didžiuoju Meilės įsakymu. Šiandien kyla klausimas, kuris buvo keliamas ir II a., kai nebeliko mačiusių Jėzų ir Jį pažinusių liudytojų: kaip gyventi autentišką krikščionišką gyvenimą? Atsakymą į šį klausimą galima rasti autentiško krikščioniško mokymo saugotojų – Apaštališkųjų Tėvų – raštijoje, kurioje pateikti Didžiojo Meilės įsakymo bruožai, atsiskleidžiantys jų raštuose. Taigi straipsnyje, remiantis Apaštališkųjų Tėvų teologiniais veikalais, siekiama supažindinti su Didžiojo Meilės įsakymo (Jn 13, 34) bruožais. Keliamas klausimas, ar Didysis Meilės įsakymas turi tiesioginį ryšį su graikų k. terminu *agápē*? Šio ryšio ieškoma nagrinėjant Didžiojo Meilės įsakymo bruožus: Dievo Kūrėjo meilę; kankinystę kaip tapatinimąsi su Kristaus auka (gr. *agápē*); Dievo valią ir paklusnumą jai – kelią būti meilėje; atgailą, atsivertimą ir Dievo gailingumą; artimo meilę; priešų meilę; vargšų šelpimą; meilę laikų pabaigoje.

RAKTAŽODŽIAI: Didysis Meilės įsakymas, Jn 13, 34, Apaštališkieji Tėvai, meilės bruožai.

Įvadas

Tyrimo aktualumas ir problematika. Plačiau tyrinėti Didįjį Meilės įsakymą paskatino faktas, kad šiandieninė vartojimo ideologija pasaulyje įgavo įvairialypių formų. Keisdama žmonių mąstymą, ši ideologija skatina besaikį vartojimą, trumpalaikių santykių užmezgimą, naudos ieškojimą, nežabotų poreikių iškėlimą pranokstant galimybes¹. Sociologas Z. Baumanas analizuoja postmodernybės, vartotojiškumo ir blogio ištakas² ir atranda sąsajų su popiežiaus Pranciškaus apaštališkajame paraginiame

¹ Elena Kocai, „Z kartos vertybinis portretas – vartotojiškos visuomenės atspindys“, *Socialinis ugdymas* 49 (2) (2018), 32–48, doi:10.15823/su.2018.10.

² Zygmunt Bauman, *A Natural History of Evil (S:I.M.O.N., 2012)*, https://www.vwi.ac.at/images/Downloads/SWL_Reader/Bauman/SWL-Reader-Bauman.pdf.

Evangelii Gaudium išsakytomis mintimis: „Šiandieniam, įvairialypės bei gniuždančios vartojimo pasiūlos kupiname pasaulyje didelis pavojus yra individualistinis liūdesys, kylantis iš pernelyg patenkintos, bet geidžiančios širdies, iš liguistos paviršutiniškų malonumų paieškos, iš užsisklendusios sąmonės individualistinis liūdesys, kylantis iš pernelyg patenkintos, bet geidžiančios širdies, iš liguistos paviršutiniškų malonumų paieškos, iš užsisklendusios sąmonės“³. Popiežius Benediktas XVI tai vertino ypač atsargiai, jis kėlė būtinybę iš naujo pažvelgti į meilės ištakas, kad žmogus atrastų tobulą tobulos meilės paveikslą⁴. Pasikeitusi žmonių motyvacinė struktūra kviečia atsigręžti į Didžiojo Meilės įsakymo apibūdinimą Apaštališkųjų Tėvų raštijoje.

Didžiojo Meilės įsakymo tyrimas aktualus ir todėl, kad jis nėra ypač populiarus tarp teologų. Įvairūs XX a. pabaigos ir XXI a. moksliniai straipsniai rodo išsamesnį, nors ir nedidelį susidomėjimą Didžiuoju Meilės įsakymu Jn 13, 34 tradicijoje. Vieni teologai savo egzegetinėse analizėse pirmiausia ieško Didžiojo Meilės įsakymo ištakų Senajame Testamente ir veda skaitytoją į jo išsipildymą Jėzuse Kristuje. Kitus teologus Didysis Meilės įsakymas paskatino pirmiausia analizuoti dvigubo meilės įsakymo raišką sinoptinėse Evangelijose. Treti teologai Didįjį Meilės įsakymą sieja su Dievu kaip meilės šaltiniu, Jo meilė išsilieja per Kristaus įsikūnijimą⁵. Tačiau nuoseklios Didžiojo Meilės įsakymo egzegezės, teologijos ir raiškos Bažnyčioje iki Nikėjos susirinkimo neaptikta.

Temos ištirtumas. Atsižvelgdami į tai, kad Lietuvoje nepakankamai analizuota Jėzau meilės žmogui ir žmogaus meilės artimui teologinė samprata, Violeta Slepikaitė ir Artūras Lukaševičius savo straipsnyje pateikė Didžiojo Meilės įsakymo Jono evangelijoje (Jn 13, 34) teologinę reikšmę⁶. Kitame straipsnyje tirta, kaip antropologinį meilės suvokimą išgyvena jaunimas⁷. Siekiant atskleisti Didžiojo Meilės įsakymo visapusiškumą, straipsnyje tęsiama Didžiojo Meilės įsakymo teologinė analizė, tiriant jo sampratą Apaštališkųjų Tėvų raštijoje.

Straipsnio objektas – Didysis Meilės įsakymas, tikslas – atskleisti Didžiojo Meilės įsakymo bruožus, remiantis Apaštališkųjų Tėvų teologiniais veikalais. Uždaviniai: a) pristatyti Apaštališkųjų Tėvų raštijos istorinį kontekstą; b) atskleisti Didžiojo Meilės įsakymo bruožus Apaštališkųjų Tėvų raštijoje.

³ Pranciškus, *Apaštališkasis paraginimas Evangelii Gaudium apie Evangelijos skelbimą šiandieniam pasaulyje* (Kaunas: Katalikų interneto tarnyba, 2014), 2.

⁴ Benediktas XVI, „Deus caritas est. Apie krikščioniškąją meilę“, 2, 2006 12 25, paskelbta 2014 m. kovo 21 d., https://eis.katalikai.lt/vb/popieziai/benediktas_xvi/enciklikos/deus-caritas-est.

⁵ Francis J. Moloney, „A Sacramental Reading of John 13:1–38“, *Catholic Bible Quarterly* 2 (53) (1991), 237–256; Franco Manzi, „Comandamento Dell Amore e Vero Volto Di Dio in Una Lettura Canonica Della Bibbia (I Parte)“, *La Scuola Cattolica* 135 (2007), 719–749; Franco Manzi, „Comandamento Dell Amore e Vero Volto Di Dio in Una Lettura Canonica Della Bibbia (II Parte)“, *La Scuola Cattolica* 136 (2008), 59–86; Frederick Mawusi Amevenku, „Jesus’s New Commandment in John 13:34–35: “love your neighbour more than yourself” in ethical perspective“, *Biblical Studies Journal* 4 (1) (2022), 15–32.

⁶ Violeta Slepikaitė ir Artūras Lukaševičius, „Didysis Meilės įsakymas evangelisto Jono teologijoje (Jn 13, 34)“, *Soter* 85 (113) (2023), 21–34, doi:10.7220/2335-8785.85(113).2.

⁷ Dominyka – Violeta Slepikaitė ir Rimas Skinkaitis, „Postmodernios visuomenės asmens meilės sampratos antropologiniai iššūkiai jaunimui XXI amžiaus pradžioje“, *Soter* 79 (107) (2021): 53–68, doi:10.7220/2335-8785.79(107).4.

Tyrimo metodai: Apaštališkųjų Tėvų raštijos, teologinės literatūros aspektinė, sisteminė ir struktūrinė analizė ir sintezė, palyginimas ir apibendrinimas.

Apaštališkųjų Tėvų raštijos istorinis kontekstas

Tiriant, kokie Didžiojo Meilės įsakymo bruožai apibūdinami Bažnyčios Tėvų raštijoje, pastebima, kad šio įsakymo raida ir sklaida yra glaudžiai susijusios su konkrečiomis istorinėmis⁸ aplinkybėmis I a. pabaigos – II a. vidurio Bažnyčioje. Apaštališkųjų Tėvų⁹ raštai liudija pereinamąjį ankstyvosios Bažnyčios laikotarpį, kai krikščionims buvo būdingos savęs kaip krikščionio paieškos atskirai nuo judaizmo. Šiuo laikotarpiu buvo gryninamas institucinis Bažnyčios vaidmuo, reikėjo pasipriešinti ankstyvosioms erezijoms, kurios neabejotinai padėjo formuotis krikščioniškajam mokymuisi. Apaštališkųjų Tėvų mokymas ypač svarbus ne tik ankstyvajai Bažnyčiai, bet ir kiekvienam krikščioniui, nes veda prie krikščioniškojo šaltinio ištakų. Antologijoje „Bažnyčios Tėvai“ rašoma: „Išgnotas ir mus, kaip kadaise Romos tikinčiuosius, šokiruoja kankinystės įkarščiu ir vilioja vienybėn su Kristumi – Dievu ir žmogumi, mes šiandien vis dar ieškome būdų, kaip prasmingai skaityti Senąjį Testamentą nelygu Barnabo laiško autorius, taip pat sunkiai išgyvename nesantaiką ir nuopusius Bažnyčioje kaip Klemensas ar Polikarpas“¹⁰. Apaštališkieji Tėvai jautė krikščioniško gyvenimo įkarštį ir ištikimybę sekdami Kristumi, išgyveno Tėvo meilę žmonijai, suvokė, kad aukščiausia meilės forma buvo viengimio Sūnaus, už pasaulio

⁸ Bažnyčia savo jaunystės laikotarpį išgyvena Romos imperijoje, kuri politiškai vienijo Viduržemio jūros baseiną ir pasiekė apogėjų II a., valdant Antoninų dinastijai: Trajanui (98–117), Hadrianui (117–138), Antoninui (138–161), Markui Aurelijui (161–180). Romėnų kolonizacija buvo karinė ir administracinė, o ne kultūrinė ir religinė, tai reiškia, kad jie gerbė Rytų įvairovę. Romos imperija atrodo tarsi nevienalytis kosmopolitinis pasaulis. Kultūriniai ir religiniai požiūriai kolonizuoja Rytai, nes graikų kultūra ir kalba plinta Viduržemio jūros baseine, o Rytų religijos skverbiasi į Graikiją ir Romą (tai ypač ryšku pirmaisiais amžiais). Sirų (Saulės dievas), egiptiečių (Izidė), frygų (Kibelė), iraniečių (Mitra) dievai keitė tradicinius graikų-romėnų panteono dievus arba su jais susiliejo. Sinkretizmas buvo tipiškas to meto reiškinys. Iš Rytų atėjo sudievinatas imperatoriaus kultas. Filosofija, nors politeistiniai laikotarpiai ir santūri, taip pat pasižymėjo nepasitenkinimu ir religiniais ieškojimais. Dėl šios priežasties ji įgavo dvasingumo ir mistiškumo atspalvių. Religiniai rūpesčiai ir siekiai filosofijoje (platonizme, stoicizme ar net atgimusiam pitagorizme) rado kilnią ir garbingą išraišką. Žvelgiant į Apaštališkųjų Tėvų raštiją, atrodo svarbiausia stebėti, kaip krikščionybė randa būdą skleisti romėnų organizacijos, graikų dvasios ir Rytų religingumo aplinkoje. Krikščionybė turėjo brėžti savo kelią tarp izoliacijos ir madingos sinkretizmo vilionės. Žr. Jacques Lièbaert, Michel Spanneut ir Antonio Zani, *Introduzione generale allo studio dei Padri della Chiesa*, 4-asis leid. (Brescia: Queriniana, 2016), 19–20.

⁹ Apaštališkieji Bažnyčios Tėvai taip vadinami todėl, kad jie buvo artimi apaštalamis laiko atžvilgiu, jų tikėjimas vis dar rėmėsi liudytojų žodžiais. „Jis matė apaštalus <...>, jų pamokslai dar skambėjo jo ausyse“, sako Ireniejus apie Klemensą Romietį. Bažnyčios Tėvų laikotarpiu buvo parašyti šie Bažnyčios Tėvų veikalai: Didachė (I a.), Ignoto Antiochiečio (...– apie 107 m.), Polikarpo Smirniečio (apie 50–155); Papijo Hierapoliečio (...–II a. antra pusė), Klemenso Romiečio, Hermo (II a. pirmoji pusė) raštai, Barnabo laiškas (apie 130 m.). Ibid., 20.

¹⁰ *Bažnyčios Tėvai: antologija. Nuo Apaštališkųjų Tėvų iki Nikėjos Susirinkimo*, sud. Darius Alekna ir Vytautas Ališauskas (Vilnius: Aidai, 2003), 14.

nuodėmes mirusio ant kryžiaus, dovanojimas. Tai paskatino Apaštališkuosius Tėvus dėl tikėjimo radikaliam paaukoti savo gyvybę.

Baigiantis antrajam amžiui nebeliko Jėzų mačiusių ar jo mokinius pažinusių liudytojų, taigi patikrinti tikėjimo grynumą darėsi vis sudėtingiau. Šiuo laikotarpiu svarbiausia krikščioniškojo gyvenimo mokymo forma buvo keturios evangelijos: „Tai, ką, Kristui paliepus, apaštalai skelbė, paskui jie patys ir kiti jų meto apaštališkos dvasios vyrai, Šventosios Dvasios įkvėpti, mums perdavė raštu – tikėjimo pamatą, būtent ketveriopą Evangeliją: pagal Matą, Morkų, Luką ir Joną“¹¹. Evangelija – gyvasis Dievo Žodis – kiekviename laikmetyje tampa gyvenimo, vilties, atsivertimo, pašaukimo, meilės šaltiniu ir atnaujintoju.

Šiame straipsnyje nagrinėjama Apaštališkųjų Tėvų raštija, įvertinama jų mokymo svarba Didžiojo Meilės įsakymo kontekste, taip išryškinant Didžiojo Meilės įsakymo bruožus. Svarbiausi teologiniai disputai Didžiojo Meilės įsakymo kontekste yra šie: Dievas – dangaus ir žemės kūrėjas; Kristaus įsikūnijimas ir nukryžiuojimas; Kristaus prisikėlimas iš numirusiųjų; artimo meilės darbai – kelias į dangaus karalystę. Pasirinktas Apaštališkųjų Tėvų gyvenimo laikotarpis liudija šių pirmtųjų svarbą vystantis Bažnyčios doktrinai¹². Aptariamieji šių Tėvų raštai yra tarsi švyturiai,

¹¹ Visuotinis Vatikano II Susirinkimas, „*Dei verbum*. Dogminė konstitucija apie Dievo Apreiškimą“, 18, 1965 11 18, paskelbta 2014 m. kovo 31 d., https://eis.katalikai.lt/vb/susirinkimai/vatikano_ii/konstitucijos/dei-verbum.

¹² Nikėjos susirinkimas visų pirma sprendė doktrininius klausimus, tai rodo „318 tėvų deklaracija“, o konkrečiau – tikėjimo išpažinimas, teigiantis Jėzų Kristų kaip Dievo Sūnų, „sutapatintą su Tėvu“. Nikėjos kristologinis tikėjimo išpažinimas yra svarbus, nors dar ne galutinis žingsnis kelyje į didįjį 381 m. Nikėjos-Konstantinopolio tikėjimo išpažinimą. Iš tikrųjų, apibrėždamas tikėjimą į Jėzų Kristų, Nikėjos Susirinkimas tik bendrai paminėjo tikėjimą į Dvasią („ir į Šventąją Dvasią“). Be kristologinio išpažinimo, Nikėjos Susirinkimas sprendė drausminius ir kanoninius klausimus, kurie, pateikti dvidešimtyje kanonų, leidžia gerai apžvelgti IV a. pradžios Bažnyčios pastoracines problemas ir rūpesčius. Šie klausimai susiję su dvasininkais, jurisdikciniais konfliktais, apostazės atvejais ir novacijonų, vadinamųjų „tyrųjų“, bei Pauliaus iš Samosatos sekėjų padėtimi. Svarbiausia ir kartu aktualiausia pastoracinė problema buvo Velykų datos klausimas: matyti, kad jau ankstyvojoje Bažnyčioje Velykų data buvo ginčytina, tad egzistavo skirtingos datos. Spręsdamas šią sudėtingą situaciją, Nikėjos I ekumeninis Susirinkimas priėmė vienodą taisyklę, pagal kurią „Visi Rytų broliai ir seserys, iki šiol šventę Velykas kartu su žydais, nuo šiol švęs Velykas sutartinai su romėnais, su jumis ir su mumis visais, kurie nuo seniausių laikų šventėme jas kartu su jumis“. Jis davė lemiamą postūmį visoms to meto imperijos krikščionių bendruomenėms ieškoti bendros Velykų datos ir nustatė, kad Velykų šventimas vyks sekmadienį po pirmosios pavasario pilnaties. Tuo pat metu buvo nuspręsta, kad Velykos turi būti švenčiamos po žydų Pesos šventės, tad bendros krikščionių ir žydų Velykų datos buvo atsisakyta. Šis Susirinkimas taip pat liudija, kaip prieštaringi tikėjimo ir disciplinos klausimai Bažnyčioje svarstomi ir sprendžiami sinodiniu būdu, todėl Susirinkimas turi dar vieną – ekumeninę reikšmę. Vienas iš Susirinkimo Tėvų, krikščionių rašytojas Eusebijus iš Cezarėjos pranešė, kad į jį susirinko pirmieji Dievo tarnai „iš visos Europos, Afrikos ir Azijos Bažnyčių“, taigi Nikėjos Susirinkime buvo galima išžvelgti naująsias Sekmines. Nikėjos visuotinės Bažnyčios Susirinkimą galima pripažinti sinodinio sprendimų priėmimo būdo Bažnyčioje pradžia. Plačiau žr. Eusebius of Caesarea, „Letter of Eusebius of Caesarea to the people of his Diocese“, in *Athanasius: Select Works and Letters*, https://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf204.ix.ii.html#fnf_ix.ii-p3.1; Emperor Constantine, „The Epistle of the Emperor Constantine, concerning the matters transacted at the Council, addressed to those Bishops who were not present.“, in *A Select Library Of The Nicene And Post-Nicene Fathers Of The Christian Church*, <https://ccel.org/ccel/schaff/npnf203.iv.viii.i.x.html>; Dicastero Per la Promozione

padedantys formuotis Nikėjos ir kituose susirinkimuose priimtoms tikėjimo tiesoms ir teologijai¹³.

Nagrinėjant Apaštališkųjų Tėvų veikalus ir taikant teologinės literatūros analizės, sintezės ir lyginimo metodus toliau pateikiami Didžiojo Meilės įsakymo bruožai, darę didžiulę įtaką to meto tikėjimo liudytojams, priėmusiems kankinystės vainiką, apologetams ir to meto besikuriančioms krikščionių bendruomenėms.

Didžiojo Meilės įsakymo bruožai Apaštališkųjų Tėvų raštijoje

Apaštališkųjų Tėvų laikotarpiu tęsiama meilės (gr. *agápē*)¹⁴ tema ypač glaudžiai susijusi su dviem keliais, minimais Didachėje¹⁵. Vienas kelias veda į gyvenimą, t. y. į šviesą, kitas – į mirtį, arba tamsą. Gyvenimo kelio pagrindas yra Dievo ir artimo meilė: „pirma, mylėsi Dievą, kuris tave sukūrė“¹⁶. Šiame kelyje atsiskleidžia Didžiojo Meilės įsakymo bruožai: Dievo Kūrėjo meilė; kankinystė kaip tapatinimasis su Kristaus auka (gr. *agápē*); Dievo valia ir paklusnumas jai – kelias būti meilėje; atgaila, atsivertimas ir Dievo gailestingumas; artimo meilė; priešų meilė; vargšų šelpimas; meilė laikų pabaigoje. Nagrinėjant kiekvieną iš šių bruožų atsiskleis, kaip Apaštališkieji Tėvai suprato Didįjį Meilės įsakymą.

Dell'Unità Dei Cristiani, „Il significato del primo Concilio Ecumenico a Nicea nell'anno 325 per noi oggi“, paskelbta 2022 m. spalio 27 d., <http://www.christianunity.va/content/unitacristiani/it/cardinal-koch/20220/conferenze/II-Significato-del-primo-Concilio-Ecumenico-a-Nicea-nell-anno-325-per-noi-oggi.html>. Visus Nikėjos susirinkimo dokumentus ir nutarimus galima rasti čia: „Documenta Catholica Omnia. 0325-0325 Concilium Nicaenum I“, *documentacatholicaomnia*, paskelbta 2006 m., https://www.documentacatholicaomnia.eu/01_10_0325-0325-_Concilium_Nicaenum_I.html.

¹³ „Tas gyvas perdavimas, vykdomas Šventojoje Dvasioje, yra vadinamas Tradicija, nes yra skirtingas nuo Šventojo Rašto, nors ir glaudžiai su juo susijęs. Per ją „Bažnyčia savo mokymu, gyvenimu ir apeigomis pratęsia bei perduoda visoms kartoms visa, kuo ji yra, ir visa, kuo ji tiki“. „Bažnyčios šventųjų Tėvų žodžiai liudija, kokia gyva ši Tradicija, kurios turtai įliejami į Bažnyčios tikėjimo ir maldos veiklą bei gyvenimą“. *Katalikų Bažnyčios katekizmas* (Katalikų pasaulio leidiniai, 2015), 78.

¹⁴ Naujajame Testamente *meilė* yra viena iš esminių sąvokų, ji gali priminti, iškelti, gaivinti atmintyje visą tikėjimo turinį (Jn 3, 16). Dievo veiksmas yra meilė, kuri kaip atsako laukia žmogaus meilės (1 Jn 4, 19). Netgi etika yra grindžiama Dievo meile ir iš jos ima savo formą (1 Jn 4, 17). Meilė yra iškeliamą aukščiau už tikėjimą ir viltį (1 Kor 13, 13). Galiausiai pats Dievas yra apibūdinamas kaip meilė (1 Jn 4, 8. 16). W. Gunther ir H. G. Link, „Amore“, in *Dizionario dei concetti biblici del Nuovo Testamento* (EDB, 2000), 91–95. Graikų kalbos sąvoka *agápē* plačiau nagrinėjama straipsnyje Slepikaitė ir Lukaševičius, „Didysis Meilės įsakymas...“, 28.

¹⁵ Didachė – dvylikos apaštalų mokymas, jo parašymo laikas – apie I a. pab. arba II a. pati pradžia. Tai praktinių bendruomenės taisyklių rinkinys, tarsi moralinis katekizmas, naudotas žydų diasporoje. Minima „dviejų kelių schema“ randama judėjiškoje aplinkoje. J.-P. Audečas išryškino dviejų kelių struktūrinę ir turinio dalį, lygindamas su tekstu, esančiu Kumrano disciplinos vadove (QS 3, 13–4,26). Dviejų kelių įvaidis jau minimas Senajame Testamente (žr. Jer 21, 8), randamas žydų apokrifuose ir Kumrano tekstuose, taip pat Barnabo laiške (18–20). Čia nesprendžiama, kuris tekstas iš kurio kilo, sąsajos yra labiau moralinės. Plačiau žr. Marcellino D'Ambrosio, *Kai Bažnyčia buvo jauna* (Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2020), 24–30; Emanuela Prinzivalli ir Manlio Simonetti, *Seguendo Gesù. Testi cristiani delle origini*, t. I (Borgaro Torinese: Arnoldo Mondadori Editore, 2010), 21; Jacques Lièbaert, Michel Spanneut ir Anonio Zani, *Introduzione generale allo studio dei Padri della Chiesa*, 20–21.

¹⁶ „Didachė“, in *Bažnyčios Tėvai: antologija*, 16 (1.2).

Dievo Kūrėjo meilė. Didachėje, po priesako „mylėsi Dievą, kuris tave sukūrė“¹⁷, nurodomas toks Dievo meilės išsaugojimo kelias:

Mano vaike, dieną ir naktį minėk tą, kuris tau skelbia Dievo žodį. Gerbk jį kaip Viešpatį, nes kur skelbiamas Viešpats, ten ir yra Viešpats. Kasdien ieškok šventųjų veido, kad atsigavintum jų žodžiais. NeKelk susiskaldymo, stenkis sutaikinti besivaidijančius. Teisk teisingai, nepaisyk asmenų, kai teks pamokyti suklydusius. Neabejok, bus ar ne. <...> Nepakęšk jokios veidmainystės ir visko, kas nepatinka Viešpačiui. Neapleisk Viešpaties įsakymų, saugok, ką esi perėmęs, nieko nepridurdamas ir nieko neatimdamas. Bažnyčioje išpažink savo kaltes ir neik melstis su netyra sąžine. Toks yra gyvenimo kelias¹⁸.

Didachėje Dievas pristatomas kaip Kūrėjas, meilės jam taisyklės pateikiamos per teigiamus ir neigiamus sakinius, o Jėzaus duoti žodžiai (Mt 7, 12; Lk 6, 31) – vien tik iš pozityviosios pusės. Šiame mokyme galime atrasti sąlyčio taškų su Jėzaus kalno pamokslu priesakais. Klemensas Romietis¹⁹ kviečia: „Matykime, kas gražu, kas miela ir priimtina mus Sutvėrusiojo akims“²⁰, o tai yra pats Kristus ir jo auka.

Kankinystė, tapatinimasis su Kristaus auka (agapé). Kalbėdamas apie tapatinimąsi su Kristaus auka, kuri parodoma kaip aukščiausia Kristaus meilė – agapė, šv. Ignatas Antiochietis²¹ omenyje turi nesuteptą agapę, Kristaus kraują: „Aš trokštu ragauti jo kraujo, kuris yra nemirtingoji meilė“²². Šv. Ignatas savo kankinystėje atranda

¹⁷ „Didachė“, in *Bažnyčios Tėvai: antologija*, 16 (1.2).

¹⁸ *Ibid.*, 18–19 (4.1; 4.12; 4.13).

¹⁹ Pasak šv. Ireniejaus, Klemensas Romietis buvo ketvirtasis popiežius, romėnas, kuris tikėjimo išmoko iš šv. Petro ir šv. Pauliaus, kai šie gyveno imperijos sostinėje. Tertulijonas pranešė, kad pats šv. Petras švento Klemensą vyskupu, tačiau iki šių dienų tai yra diskutuotina. Spėjama, kad Klemenso Romiečio valdymo laikotarpis apima 88–97 metus. Kai kurie rašytojai Klemensą Romietį tapatino su imperatoriaus Domiciano pusbroliu – Titu Flavijumi Klemensu, tarnavusiu imperatoriaus dvare. Iš pagonių istorijos žinoma, kad Klemensas I a. pabaigoje buvo nubaustas mirties bausme už „bedievystę“ ir „ateizmą“ – kaltinimus, dažnai taikomus krikščionims. Vieninteliame išlikusiame Klemenso tekste, jo laiške korintiečiams, yra malda už civilinę valdžią – tai rodo, kad autorius turėjo tam tikrų žinių apie romėnų karinį gyvenimą. Iš viso teksto taip pat aišku, kad autorius buvo labai išsilavinęs, gerai išmanęs visą Senąjį Testamentą, taip pat stoikų filosofiją ir egiptiečių folklorą. Plačiau žr. Mike Aquilina, *The Fathers of the Church. An introduction to the First Christian Teachers*, 3-iasis leid. (Indiana: Publishing Division, 2013), 56–57.

²⁰ Klemensas Romietis, „Laiškas korintiečiams“, in *Bažnyčios Tėvai: antologija*, 31 (7.3); Marcellino D'Ambrosio, *Kai Bažnyčia buvo jauna*, 19–23; Johannes Quasten, *Patrologia. I primi due secoli (II–III)* (Milano: Marietti, 2009), 55–64; Manlio Simonetti ir Emanuela Prinziavalli, *Storia della Letteratura cristiana antica* (Bologna: EDB, 2010), 131–40.

²¹ Ignatas Antiochietis – antrasis, po apaštalų, Antiochijos metropolijos vyskupas. Ignatas buvo suimtas ir perkeltas į Romą, kur jam buvo įvykdyta mirties bausmė. Visa tai vyko valdant Trajanui. Pervežimo metu jis rašė laiškus Bažnyčioms. Išlikę septyni laišukai, priskiriami Ignato Antiochiečio autorystei. Jo laišukai – ne teologiniai traktatai, bet žmogaus, vežamo mirti, liudijimas. Jis žino, kad turės priimti kankinystės vainiką, domisi tuo, kas yra esminio Kristaus mokyme. Jo laiškuose galima rasti panašumų į Evangeliją pagal Joną ir Pirmąjį Jono laišką. Kaip ir Pauliaus laiškuose, Ignatas kankinystę pateikia kaip Kristaus kančios imitaciją, o krikščioniškosios egzistencijos pamatu laiko vienybę su Kristumi. Žr. Liëbaert, Spanneut ir Zani, *Introduzione generale allo studio...*, 25; Quasten, *Patrologia. I primi due secoli (II–III)*, 64–75.

²² Ignatas Antiochietis, „Laiškas romiečiams“, in *Bažnyčios Tėvai: antologija*, 61 (7.3).

paguodą Kristaus kraujyje ir jo duonoje. S. A. Panimolle'ė komentuoja, kad šv. Ignotas, gavęs šį mistinį impulsą, būdamas kankinys kruviną Viešpaties kančią ir mirtį laiko stipriausia ir konkrečiausia Kristaus dieviškosios meilės nuodėmingam žmogui išraiška²³. Ignotas Antiochietis, kaip ir Klemensas Romietis, trokšta mylėti kaip Kristus, mylėti *agápé* meile. Jis prieš kankinystę pats tampa auka ir aukoja save už kitus: „Verčiau leiskite, kad būčiau paaukotas Dievui, kol paruoštas altorius, idant jūs vieningi meilės draugėje galėtumėte giedoti Tėvui Jėzui Kristuje“²⁴.

Meilė, kuria gyvena tikintieji, yra tokia pasiaukojanti, kad jie kenčia dėl savo brolių ir seserų, netgi leidžiasi būti pasmerkti kančiai, kad nepakenktų bendruomenės darnai: „O gyvenantieji [Dievo] baimėje ir meilėje trokšta, kad pažeminimai verčiau užgriūtų juos pačius, o ne jų artimuosius; mieliau kenčia savo pačių, negu gražiai ir teisėtai mums perduotos santarvės pasmerkimą“²⁵. Apie už brolius (kaip bendruomenę) pasiaukojančią meilę rašoma ir Polikarpo Smirniečio²⁶ kankinystėje: „Mat jis laukė, kad būtų išduotas kaip Viešpats, idant ir mes taptume jo sekėjais, kiekvienas žiūrėdamas ne savo naudoms, bet kitų. Juk tikra ir tvirta meilė trokšta išgelbėti ne tik save, bet ir visus brolius“²⁷. Atėjus kankinystės valandai, maldoje kreipdamasis į Dievą, Polikarpas įvardija Jėzų kaip mylimąjį Tėvo vaiką ir su juo vienijasi: „Viešpatie, Visagali Dieve, Tėve mylimojo ir palaimintojo savo Vaiko Jėzaus Kristaus, per kurį esame laimėję tavęs pažinimą <...>. Tebūsiu kartu su jais šiandien priimtas tavo akivaizdon kaip miela ir priimtina auka“²⁸. Persekiojimų ir kankinimų akivaizdoje Polikarpas kviečia prisiminti kankinius, kurie „mylėjo ne šitą pasaulį, bet Tąjį, kuris numirė už mus ir kurį Dievas dėl mūsų prikėlė“²⁹.

Dievo valia ir paklusnumas jai. Ignoto Antiochiečio nuomone, Dievo meilė neatskiriama nuo Dievo valios vykdymo per ganytoją, o jų tarpusavio vienybė – tarsi muzika, garbinanti Dievą: „Taigi jums privalu susiderinti su savo vyskupo valia, kaip, beje, ir darote. Jūsų garbus, Dievo vertas presbiteratas suderintas su vyskupu kaip gitaros

²³ Salvatore A. Panimolle, „L'amore negli scritti dei Padri Apostolici“, in *Amore, carità, misericordia*, t. 3, Dizionario di spiritualità Biblico-patristica (Città di Castello: Borla, 1993), 213.

²⁴ Ignotas Antiochietis, „Laiškas romiečiams“, 59 (2.2).

²⁵ Klemensas Romietis, „Laiškas korintiečiams“, 39 (51.2).

²⁶ Polikarpas Smirnietis – apaštalo ir evangelisto Jono mokinys, jį galima vadinti geriausius ryšius turinčiu žmogumi senovės Bažnyčioje. Vidutiniame amžiuje jis buvo šv. Ignoto Antiochiečio kolega vyskupas. Senatvėje jis buvo tuomet dar berniuko šv. Ireniejaus Lioniečio mokytoju. Dėl savo ilgaamžiškumo šv. Polikarpas galėjo daugelį išmokyti gyventi taip, kaip jį mokė apaštalai. Jo kaip kankinio mirtis sulaukus aštuoniasdešimt šešerių metų išmokė po jo sekusias persekiojamų krikščionių kartas, kaip mirti. Iš likusio vieno jo laiško (mokslininkai mano, kad tai iš tiesių du laišškai, sujungti į vieną) matoma, kad šv. Polikarpas, kaip ir jo mokytojas evangelistas Jonas, buvo labai susirūpinęs dėl persekiojimų irerezijos Smirnos Bažnyčioje (Apr 2, 8–11). Iš šv. Ireniejaus žinoma, kad šv. Polikarpas ypač rūpinosi eretikų Marcijono ir Valentino klaidų naikinimu. Smirnoje vykus krikščionių persekiojimui, šv. Polikarpas, atsisakęs garbinti imperatorių, buvo pasmerktas ir apie 155 m. jam įvykdyta mirties bausmė. Plačiau žr. Aquilina, *The Fathers of the Church*, 68–69; Quasten, *Patrologia*, 76–80; D'Ambrosio, *Kai Bažnyčia buvo jauna*, 41–48.

²⁷ Polikarpas Smirnietis, „Šv. Polikarpo, Smirnos vyskupo, kankinystė“, in *Bažnyčios Tėvai: antologija*, 68 (1.2; 2.2).

²⁸ Ibid., 74 (14.1–3).

²⁹ Polikarpas Smirnietis, „Polikarpo Smirniečio laiškas filipiečiams“, in *Bažnyčios Tėvai: antologija*, 79 (9.2).

stygos. Todėl jūsų giesmę Jėzui Kristui skamba santarvė ir darni meilė³⁰. Magneziečiams jis kartoja: „Tegu jumyse nebūna nieko, kas jus galėtų suskaldyti, bet laikykitės vienybės su vyskupu ir vadovais, nelygu negendamybės pavyzdžio ir pamokymo!“³¹. Tik su Dievo valia suderinta meilė gali spindėti ir patraukti. Ignotas rašo: „Sužinojęs, kad jūsų meilė gražiai klesti pagal Dievo valią, apsidžiaugiau ir nusprendžiau prabilti į jus Jėzaus Kristaus tikėjimu“³². Dievo valios vykdymą Ignotas prilygina Jėzaus ir Dangiškojo Tėvo meilei, gretindamas vyskupą su presbiteriu. Ji bus vykdoma tik tuomet, kai skleisis maldos dvasios vienybė ir nepriekaištingas džiaugsmas Kristuje. Tokiu pačiu keliu kviečiami eiti ir tikintieji – laikytis apaštalų pamokymų, kad viskas išeitų į gera, ypač augant tikėjimui ir meilei³³.

Rašydamas apie vyskupo uždavinius, Ignotas Smirnos vyskupui Polikarpui nurodo: „rūpinkis vienybe, nes nieko nėra geriau už ją. Palaikykite visus, kaip Viešpats palaiko jus; visus nešiokite su meile, kaip jau darote“³⁴. Ignotas siūlo ypač rūpintis tais mokiniais, kurie yra nepaklusnūs ir paklydę: „jei mylite gerus mokinius, neturite jokių nuopelnų; verčiau stenkitės klusniai sutramdyti sunkius mokinius“³⁵. Taip pat reikia nepamiršti sutuoktinių ir raginti juos mylėti vieniems kitus taip, kaip Kristus mylėjo Bažnyčią³⁶. Polikarpas tautos akivaizdoje tęsia presbiterio uždavinius, kviesdamas turėti gailingą ir mylinčią širdį Kristaus dvasioje: sugrąžinti atgal paklydusius; lankyti ligonius; nepamiršti našlių, našlaičių ir vargšų; visada rūpintis tuo, kas gera Dievo ir žmonių akyse; susilaikyti nuo pykčio ir šališkumo ar neteisingo vertinimo; atsiriboti nuo godumo; niekam nepataikauti; nebūti griežtiems savo sprendimais; atleisti visiems³⁷. Šis presbiteriams skirtas Polikarpo pamokymas turi glaudų ryšį su Evangelija ir Pauliaus laiškais: Rom 12, 7; 1 Kor 8, 21; Tim 5, 19; Mt 6, 12, 14; 18, 35; Rom 14, 10, 12; 1 Kor 5, 10.

Atgaila, atsivertimas ir Dievo gailingumas. Klemensas Romietis aprašo Dievo patirtį, išgyvenamą Korinto bendruomenėje prieš ateinant neramumams:

Mat viską darėte nešališkai ir žengėte Dievo įsakymų keliu, paklusdami savo vadovams ir teikdami savo vyresniesiems pelnytą pagarbą; jaunuolius raginate mąstyti apie tai, kas dorovinga ir dievobaiminga; o moterims sakėte viską daryti nepriekaištinga, pamaldžia ir skaisčia sąžine, kaip reikia mylėti savo vyrus; pamokėte jas tvarkytis namuose laikantis paklusnumo taisyklės ir būti labai išmintingas³⁸.

³⁰ Ignotas Antiochietis, „Laiškas efeziečiams“, in *Bažnyčios Tėvai: antologija*, 47 (4.1).

³¹ Ignotas Antiochietis, „Laiškas magneziečiams“, in *Bažnyčios Tėvai: antologija*, 55 (6.2).

³² *Ibid.*, 53 (1.1).

³³ *Ibid.*, 55 (7.1); 57 (13.1).

³⁴ Ignazio, „Ignazio a Policarpo“, in *Seguendo Gesù. Testi cristiani delle origini*, t. I (Borgaro Torinese: Arnoldo Mondadori Editore, 2010), 419 (1.2).

³⁵ *Ibid.*, 419 (2.1).

³⁶ *Ibid.*, 422–423 (5.1).

³⁷ Policarpo, „Ai Filippesi“, in *Seguendo Gesù. Testi cristiani delle origini*, t. II (Borgaro Torinese: Arnoldo Mondadori Editore, 2015), 41 (6.1–3).

³⁸ Klemensas Romietis, „Laiškas korintiečiams“, in *Bažnyčios Tėvai: antologija*, 28 (2.3).

Korintiečiams Dievas yra tas, kuris nori ne nusidėjėlių mirties, bet jų atsivertimo: „Kaip aš gyvas, sako Viešpats, aš nenoriu nusidėjėlio mirties, bet jo atgailos“³⁹. Klemen-sas Romietis žvelgia į panašią Ezechielio knygos citatą: „Kaip aš gyvas, – tai Viešpaties DIEVO žodis, – nenoriu, kad nedorėlis mirytų, bet noriu, kad nedorėlis sugrižtų iš savo kelio ir gyventų“ (Ez 33, 11). Esminis Klemenso nurodomas skirtumas yra į gyvenimą vedantis atgailos kelias, per kurį išpildomi Ezechielio knygos žodžiai. Ko turi atsižadėti Korinto bendruomenė? Klemensas duoda atsakymą: „Todėl pakluskime jo didingai ir šlovingai valiai, maldaudami jo gailingumo ir gerumo, nusilenkime ir sugrižkime į jo gailingumą, palikdami nuošalyje tuščius rūpesčius, ginčus, pavydą, kuris veda į mirtį, o akis nukreipę į tuos, kurie tobulai jam tarnavo“⁴⁰. Žodis „paklusti“ glaudžiai susijęs su žodžiais „klausyti, sutelkti dėmesį“, religine prasme tai reiškia paklusimą Dievui. Tik maldoje jis išplečia žmogaus širdį iki galutinio paklusnumo⁴¹. Viešpaties gailingumas gali klestėti tik atgailaujančioje širdyje ir tik jai jis dovanoja naują gyvenimą, kuris, lydymas atsivertimo, veda į artimo meilę per Viešpatį Jėzų: „Didysis Kūrėjas ir visa ko Valdovas nustatė, kad visa tai vyktų taikingai ir sutartinai, darydamas gera visiems, o ypač ir pernelyg – mums, atbėgusiems ieškoti jo pasigailėjimo per mūsų Viešpatį Jėzų Kristų“⁴², nes „daug yra nusidėjėlio vargų, bet gailingumas aplanko tuos, kurie jo tikisi iš Viešpaties“⁴³. Ši Klemenso mintis glaudžiai susijusi su Psalmių knyga: „Tikrai VIEŠPATS žiūri tų, kurie pagarbiai jo bijo ir jo ištikima meile pasitiki“ (Ps 33, 18). Tėvas gailingas jo bijantiesiems, su gerumu ir švelnumu jis skleidžia savo malones tiems, kurie kreipiasi į jį paprasta širdimi⁴⁴. Klemensas Romietis Dievą vadina Tėvu ir laiko jį Dievu Visatos Kūrėju, valdančiu kūrinių⁴⁵. Širdies paprastumas padeda išvengti netikrumo ir nepasirodyti nedėkingam Dievo dovanoms, kurios yra pažadų išpildymas: „Budėkime, brangieji, kad gausios jo malonės netaptų mums pasmerkimu, jei negyvensime taip, kad būtume jo verti, ir santarvėje nedarysime to, kas yra gražu ir miela jo akims“⁴⁶. Esame kviečiami mylėti savo maloningąjį ir gailingąjį Tėvą⁴⁷ ir melsti jo gailingumo, kad atrastume artimo meilę – agapę⁴⁸, kuri išgyvenama Kristuje: „turintis meilę Kristuje tedaro tai, ką Kristus yra paliepęs“⁴⁹.

Dievo gailingumo tema Ignoto Antiochiečio mokyme atskleidžiama rašant krikščionių bendruomenėms, net keliose vietose laiškų įžangose užsimenama, kad vietinės Bažnyčios Dievo yra ypač mylimos. Romos Bažnyčiai rašoma: „dosniai apdovanotai Aukščiausiojo Tėvo malone bei jo vienatinio Sūnaus Jėzaus Kristaus meile“⁵⁰,

³⁹ Clemente Romano, „Clemente ai Corinzi“, in *Seguendo Gesu. Testi cristiani delle origini*, t. I, 191 (8.2).
⁴⁰ Ibid., 193 (9.1).

⁴¹ Emanuela Prinzivalli ir Manlio Simonetti, *Seguendo Gesu. Testi cristiani delle origini*, t. I, 472.

⁴² Klemensas Romietis, „Laiškas korintiečiams“, 32–33 (20.11).

⁴³ Clemente Romano, „Clemente ai Corinzi“, 215 (22.8).

⁴⁴ Ibid., 215 (23.1).

⁴⁵ Klemensas Romietis, „Laiškas korintiečiams“, 32 (19–20).

⁴⁶ Ibid., 33 (21.1).

⁴⁷ Clemente Romano, „Clemente ai Corinzi“, 223 (29.1).

⁴⁸ Ibid., 251 (50.2).

⁴⁹ Klemensas Romietis, „Laiškas korintiečiams“, 39 (49.1).

⁵⁰ Ignatas Antiochietis, „Laiškas romiečiams“, 58 (Pasveikinimas).

Filadelfų ir Smirnos – „iš Dievo gailestingumo gavusios dovanų“⁵¹, o Barnabas į tikinčiuosius kreipiasi: „meilės vaikai“⁵². Tikintieji, patyrę Dievo gailestingumą⁵³, gali jausti, kad jie yra Dievo mylimi: „Šlovindami jį, mus pamilusį, privalome būti klusnūs be jokio veidmainiavimo“⁵⁴. Polikarpo mokyme ganytojų priėmimas gretinamas ir lyginamas su tikrosios meilės atvaizdu⁵⁵. Čia omenyje turimas Kristaus imitavimas, panašumas į jį (Jn 14, 6 ir 1 Kor 4, 14). Tikintieji turi nepamiršti, kad jiems visada reikia Dievo gailestingumo⁵⁶.

Artimo meilė. Didachė nurodo artimo meilę kaip antrąjį gyvenimo kelio aspektą: „mylėsi savo artimą kaip save patį“⁵⁷, arba netgi „kitus mylėk labiau už savo gyvybę“⁵⁸. Kitoje vietoje sakoma: „Būk kantrus, gailestingas, nepiktas, taikus, geras“⁵⁹. Artimo meilė taip pat gali reikštis per dalijimąsi laisva širdimi, jautrumą stokojantiems: „Nebūk kaip tas, kuris tiesia ranką imti, bet ją slepia, kai reikia duoti. Nedvejok, ar duoti, ir duodamas nemurmėk, nes patirsi, kas tas dosnasis, kuris tau atlygins. Nenusigrėžk nuo stokojančio, bet viskuo dalykis su savo broliu ir nesakyk, kad tai tavo; jeigu jums bendri nemirtingi dalykai, tai juo labiau tebūna bendri laikinieji“⁶⁰. Dievo malonei padedant toks gyvenimas veda į šviesą, amžinybę – į išganymą. Antrasis kelias, vedantis į mirtį, yra visiškai priešingas artimo meilei⁶¹. Klemensas Romietis džiaugiasi Korinto bendruomenės išpareigojimu: „Jūs kovojate dieną ir naktį už visus brolius, idant gailestingumas ir užuojauta išgelbėtų tam tikrą skaičių jo išrinktųjų. Buvote skaitūs, nekalti ir atlaidūs vieni kitiems. Bet koks maištas ir bet koks susiskaldymas buvo jums atgrasus“⁶². Net tuomet, kai Korinto bendruomenė patiria nuopuolį, jos nariai klausia: „argi apleisime meilę? <...> Su uolumu ir užsidegimu skubėkime daryti kiekvieną gerą darbą. <...> Apžvelgdamas Dievo kuriančią galią ir žmogaus sukūrimą pagal jo paveikslą ir panašumą parodysi gerų darbų prigimties ištakas“⁶³ (plg. Pr 2, 7; 1, 26–27). Dievo valios vykdymas neabejotinai susijęs su gerais darbais artimui, jo ištakos glūdi asmens prigimtyje jau nuo pat sukūrimo momento. Visi yra pašaukti rodyti kilnią širdį, kupiną užuojautos ir meilės („Kas iš jūsų yra kilnus, kas gailestingas, kas pilnas meilės?“⁶⁴), puoselėti gerumą, atjautą ir meilę, dovanotas mums Kūrėjo: „[Todėl]

⁵¹ Ignazio, „Ignazio ai Filadelfii“, in *Seguendo Gesu. Testi cristiani delle origini*, t. I, 397 (Saluto); Ignatas Antiochietis, „Laiškas smirniečiams“, in *Bažnyčios Tėvai: antologija*, 62 (pasveikinimas).

⁵² Pseudo-Barnabas, „Barnabo laiškas“, in *Bažnyčios Tėvai: antologija*, 98 (9.7).

⁵³ Ignatas Antiochietis, „Laiškas efeziečiams“, 50 (12.1).

⁵⁴ Ibid., 54 (3.2).

⁵⁵ Polikarpo, „Ai Filippesi“, 35 (1.1).

⁵⁶ Ignazio, „Lettera ai Tralliani“, in *Seguendo Gesu. Testi cristiani delle origini*, t. I, 383 (12.3); Ignazio, „Ignazio ai Filadelfii“, 399 (5.1).

⁵⁷ „Didachė“, 16 (1.2).

⁵⁸ Ibid., 16 (2.7).

⁵⁹ Ibid., 17 (3.8).

⁶⁰ Ibid., 18 (4.5–8); 23 (13.4).

⁶¹ Ibid., 19 (5.2).

⁶² Klemensas Romietis, „Laiškas korintiečiams“, 29 (2.4–6).

⁶³ Clemente Romano, „Clemente ai Corinzi“, 227 (33.1–8).

⁶⁴ Klemensas Romietis, „Laiškas korintiečiams“, 40 (54.1).

būkime geri vieni kitiems taip, kaip gailestingas ir švelnus yra tas, kuris mus sukūrė⁶⁵. Būsime palaiminti, jei meilės santarvėje stengsimės vykdyti Dievo įsakymus, kad iš meilės mums būtų atleistos nuodėmės⁶⁶. Klemensas nurodė šį meilės kelią⁶⁷, tapatindamas jį su apaštalo Pauliaus žodžiais: „Meilė kantri, meilė maloninga, ji nepavydi; meilė nesididžiuoja ir neišpuiksta“ (1 Kor 13, 4). Polikarpas tęsia šią mintį, visus kviedamas būti panašius į Kristų: „būdami tvirto ir ištvermingo tikėjimo, mylintys savo brolius, mylintys vieni kitus, surišti tarpusavyje tiesa, vienas kitą pralenkiantys Viešpaties švelnumu, nė vieno neniekinantys“⁶⁸. Polikarpui svarbūs tikėjimas, viltis ir meilė, bet nurodydamas kelią, galintį apsaugoti nuo šio pasaulio ir nuodėmės, jis išskiria meilę: „kas turi meilę, yra toli nuo bet kokios nuodėmės“⁶⁹. Čia matoma, kad Polikarpo mokyme nusistovi trys dorybės: tikėjimas, viltis ir meilė. Šią mintį tęsia ir Pseudo-Barnabas⁷⁰, kalbėdamas apie tris Viešpaties įstatymus: „Gyvenimo viltis, mūsų tikėjimo pradžia ir pabaiga, teisingumas – teismo pradžia bei pabaiga ir meilė – džiaugsmo ir linksmybės darbų tiesoje liudytoja“⁷¹. Barnabas meilę laiko teisingumo triumfu, jis rašo: „teisingumo keliu su manim ėjo Viešpats, ir visokiais būdais esu priverstas mylėti jus labiau už savo sielą, nes didelė ištikimybė ir meilė gyvena jumyse dėl jo gyvenimo vilties“⁷². Barnabas tęsia apaštalo Pauliaus mintį: „kad būtumėte nepeiktini ir nekalti, nesutepti Dievo vaikai sugedusioje ir iškrypusioje kartoje, kur jūs spindite tarsi žiburiai pasaulyje“ (Fil 2, 15).

Iš meilės visa daroma rūpestingai ir darniai, todėl krikščionys turi turėti kilnią širdį, kupiną meilės, ir remtis šventųjų pavyzdžiais, pvz., žydų tautos šventosiomis didvyrėmis Judita ir Estera, kurios pasiaukėjo dėl savo tautos (Jud 8, 13; 16, 5–9)⁷³. Klemensas parodo, kad negali būti aukštesnės dorybės nei meilė, nes tik ji pakylį mus arčiausiai Dievo ir tik būdami Dievo meilėje mes galime išlikti šalia Jo – tai ir yra šventumo kelias, kurį apgieda Klemensas. Šūksniais „O didžioji meile! O neprilygstamas tobulume!“⁷⁴ Klemensas skelbia meilės didybę. Kas iš tiesų gyvena šia dorybe, tas be jokios abejonės pasieks tobulybę. S. A. Panimolle pažymi, kad meilė (*agápé*) iš tiesų veda į didingiausią šventumą, kurio negali pranokti jokia kita dorybė⁷⁵.

⁶⁵ Klemensas Romietis, „Laiškas korintiečiams“, 30 (14.3).

⁶⁶ Clemente Romano, „Clemente ai Corinzi“, 253 (50.5).

⁶⁷ Ibid., 251 (49.5).

⁶⁸ Polikarpas Smirnetis, „Polikarpo Smirniečio laiškas filipiečiams“, 79 (10.2).

⁶⁹ Policarpo, „Ai Filippesi“, 37 (3.3).

⁷⁰ Pradžioje laikyta, kad Pseudo-Barnabas yra apaštalo Pauliaus bendradarbis Barnabas. Tačiau laikui bėgant mokslininkai priėjo išvadą, kad tai – nežinomas Sirijos-Palestinos mokytojas, kuris, pagal to meto istorinį kontekstą, galėjo savo laišką parašyti II a. pirmaisiais dešimtmečiais. Šiame laiške labai ryški Senojo Testamento įtaka. Laiškas liudija apie būsimą sunkų laikotarpį, krikščionims atsiribojant nuo judaizmo, rašoma, kaip svarbu mokytis skaityti Senąjį Testamentą krikščioniškai. Plačiau žr. *Bažnyčios Tėvai: antologija*, 86; Quasten, *Patrologia. I primi due secoli (II–III)*, 83–89.

⁷¹ Pseudo-Barnabas, „Barnabo laiškas“, 87 (1.6).

⁷² Ibid., 87 (1.4).

⁷³ Clemente Romano, „Clemente ai Corinzi“, 257 (55.1; 55.5).

⁷⁴ Ibid., 257 (53.5).

⁷⁵ Panimolle, „L'amore negli scritti dei Padri Apostolici“, 210.

Ignotas Antiochietis tikinčiųjų tarpusavio santykius atskleidžia per graikišką meilės sampratą: Efezo ir Smirnos tikinčiuosius gaivina nepakartojamas tikėjimas ir meilė Viešpačiui Jėzui Kristui, o Torados brolių *agápé* sveikina Filadelfijos bendruomenę⁷⁶. Pats priimdamas kankinystę, jis kaip savo pasekėją pristato Aleksandrijos vyskupą Onesimą, kuriame spindi *agápé* – meilė, tą, į kuri visi turi panašėti⁷⁷, ir efeziečiams jį apibūdina kaip meilės pavyzdį⁷⁸. Artimo meilės darbus, kaip ir dieviškąją meilę, Ignotas Antiochietis lygina su darniai suderintu choru: „Tegu tampa vyras po vyro choru, vienu balsu giedančiu Tėvui per Jėzų Kristų, o jis išgirstų bei pažintų iš jūsų gerų darbų jus esant Sūnaus narius. Tad jums verta gyventi tyroje vienybėje, idant visuomet būtumėte Dievo dalininkais“⁷⁹. Tokia meilė, pasak Ignoto, pakelia Dievop⁸⁰, todėl tikėjimas yra tarsi dvasinis šalmas, o *agapė* – antgamtinė ietis⁸¹. Ignotas Antiochietis, priešingai nei Klemensas Romietis, pamatinėmis laiko dorybės: tikėjimą ir meilę – nėra už jas svarbesnių⁸². Melsdamasis jis prašo Bažnyčių bendruomenėms tikėjimo ir meilės, santarvės ir vienybės su Viešpačiu⁸³. Gyvenimas santarvėje vienam su kitu ir su Dievu apsaugos nuo supasaulėjimo ir taps atpildu laukiantiems Dievo amžinybėje. Tikintieji, palaikydami broliškus santykius, turi būti saistomi gilos pagarbos, o ne savanaudiškų jausmų, rodyti vienas kitam meilę Jėzuje Kristuje⁸⁴, tai reiškia – nedaloma širdimi⁸⁵ siekti vienybės: „Taigi visi, prisiimdami panašystę į Dievą, gerbkime vieni kitus; niekas kūnišku žvilgsniu tenežiūri į savo artimą, bet visuomet Jėzuje Kristuje mylėkite vieni kitus“⁸⁶. Bendruomenei taip pat tenka atsakomybė liudyti meilę. Ignotas laiške traliečiams užsimena, kad jie neturėtų ginčytis vieni su kitais ir taip suteikti progą pagonims apšmeižti bendruomenę⁸⁷.

Priešų meilė. Didachėje tęsiamas Naujojo Testamento mokymas apie priešų meilę. Kelias, vedantis į „gyvenimą ir šviesą“, apima ne tik herojišką pasirinkimą išsaugant tikėjimą, bet ir kasdieninį didvyriškumą renkantis mylėti priešus: „Jokiam žmogui neturėk neapykantos, bet vienus pabark, už kitus pasimelsk, o dar kitus mylėk labiau už savo gyvybę“⁸⁸. Priešų meilės kelias turi remtis laiminimu, gero linkėjimu ir geru nusiteikimu kiekvieno žmogaus, ypač priešų, atžvilgiu: „Laiminkite tuos, kurie jus keikia ir melskitės už savo priešus; pasninkaukite už tuos, kurie persekioja. Kokia jums Dievo malonė, jeigu mylite tuos, kurie jus myli? Argi ir pagonys to paties nedaro? O jūs mylėkite tuos,

⁷⁶ Ignazio, „Ignazio ai Filadelfii“, 405 (11.2).

⁷⁷ Ignotas Antiochietis, „Laiškas efeziečiams“, 46 (1.3).

⁷⁸ Ibid., 47 (2.1).

⁷⁹ Ibid., 47 (4.2).

⁸⁰ Ibid., 49 (9.1).

⁸¹ Ignazio, „Ignazio a Policarpo“, 423 (6.2).

⁸² Ignotas Antiochietis, „Laiškas smirniečiams“, 64 (6.1).

⁸³ Ignotas Antiochietis, „Laiškas magneziečiams“, 53–54 (1.2).

⁸⁴ Ibid., 55 (6.2).

⁸⁵ Ignazio, „Lettera ai Tralliani“, 383 (13.2); Ignazio, „Ignazio ai Filadelfii“, 401 (6.2).

⁸⁶ Ignotas Antiochietis, „Laiškas magneziečiams“, 55 (6.2).

⁸⁷ Ignazio, „Lettera ai Tralliani“, 381 (8.2).

⁸⁸ „Didachė“, 18 (2.7).

kurie jūsų nekenčia, ir neturėsite priešų⁸⁹. Autorius remiasi šventraščio tekstais ir pateikia juos pamokymo forma (Mt 5, 44. 46–47; 1 Pt 2, 11; Mt 5, 39. 41; Lk 6, 30; Mt 5, 26). Lygindamas šį Didachės tekstą su Naujuoju Testamentu, S. A. Panimolle pastebi glaudų jų ryšį ir daro prielaidą, kad ypač susiję šie du elementai: a) palankumas persekiojamiesiems; b) pamokymas vengti turėti priešų. Taigi meilė priešams parodoma kaip gana savanaudiška, nes toks herojiškas elgesys laikomas rūpesčiu, kad nebūtų priešiška nusiuteikusių žmonių⁹⁰. Klemensas nurodo, kad meilę reiktų dalinti „ne šališkai, bet su šventu pamaldumu po lygiai visiems, bijantiems Dievo“⁹¹.

Ignotas nusako, pagal ką galima atskirti eretikus, kurie neatsiveria ir nepriima Jėzaus malonės: „Jie visiškai nesirūpina meile; jiems nerūpi nei našlė; nei našlaitis; nei nuskriaustasis, nei kalinys; nei laisvėn paleistasis; nei alkanasis; nei trokštantis. <...> Verčiau jie darytų meilės darbus, kad patys galėtų prisikelti“⁹². Tokie žmonės yra priešingi Dievo minčiai, jie nėra gimę iš Jėzaus Dvasios ir gyvenantys jo malonėje. Vis dėlto Ignotas nurodo vieną iš būdų, kaip eretikai galėtų atgimti naujam gyvenimui – artimo meilės darbus. Ignotas ir Polikarpas kviečia melstis už klaidintojus, nesmerkti jų, bet parodyti maloningumą ir gerumą: „Pagelbėkite jiems tuo, kad jie galėtų pasimokyti iš jūsų darbų! Vietoj jų rūstybės parodykite romumą, vietoj pasigyrimų – nusižeminimą, vietoj piktžodžiavimų pasižymėkite maldomis, vietoj suklydimų tvirtai laikykitės tikėjimo, vietoj žvėriškumo elkitės švelniai ir venkite sekti jų pėdomis“⁹³. Ignotas kviečia sutelkti žvilgsnį į Kristų ir su visais, linkinčiais bloga, elgtis pagal jo pavyzdį, stengiantis „tapti jų broliais kilnumu“⁹⁴. Jis ragina būti tikrais Kristaus sekėjais visiškai vienyti su Tuo, kuris patyrė skriaudas. Kelias į tai – „tyrumu ir saikingumu būti Jėzuje Kristuje kūnu ir siela“⁹⁵. Ignotas primygtinai kartuoja: „kas myli – negali nekęsti“⁹⁶, jo tikėjimas turi būti atpažįstamas iš darbų.

Ignotas Antiochietis pats savo didvyrišku pavyzdžiu įrodė savo meilę priešams. Jis kareivius prilygina žvėrims ir leopardams: „Kai stengiesi jiems parodyti gerumą, jie darosi dar piktesni“⁹⁷. Šią kelionę link kankinystės ir priešų meilės jis vadina mokinyte: „Tik dabar aš pradėdau būti mokiniu“⁹⁸. Ignotas perspėja Smirnos Bažnyčią ir kviečia nepamiršti „žvėrių“: „Už juos reikia melstis“⁹⁹, taigi artimo meilės darbas savo persekiotojų atžvilgiu visada gali būti tikinčiojo malda. Vis dėlto tik gyvenimo Viešpats turi galią dovanoti jiems atsivertimą.

⁸⁹ „Didachė“, 16 (1.3).

⁹⁰ Panimolle, „L'amore negli scritti dei Padri Apostolici“, 204.

⁹¹ Klemensas Romietis, „Laiškas korintiečiams“, 33 (21.7).

⁹² Ignotas Antiochietis, „Laiškas smirniečiams“, 64 (6.2; 7.1).

⁹³ Ignotas Antiochietis, „Laiškas efeziečiams“, 49 (10.1–2); Polikarpas Smirnietis, „Polikarpo Smirniečio laiškas filipiečiams“, 80 (12.3).

⁹⁴ Ignotas Antiochietis, „Laiškas efeziečiams“, 49 (10.3).

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Ibid., 51 (14.2).

⁹⁷ Ignotas Antiochietis, „Laiškas romiečiams“, 60 (5.1).

⁹⁸ Ibid., 60 (5.3).

⁹⁹ Ignotas Antiochietis, „Laiškas smirniečiams“, 63 (4.1).

Klemensas ragina visus tikinčiuosius iš savo širdžių išmesti šiurkštumą, jaučiamą svetimšaliams¹⁰⁰, jis kviečia broliams rodyti gailestingumą ir atleisti jiems už įžeidimus, kad ir mes patirtume Viešpaties gailestingumą¹⁰¹. Jo laiške kartojasi tos pačios mintys kaip ir evangeliniuose tekstuose, kuriuos Klemensas naudoja katechetiniais tikslais (Mt 5, 7; 6, 14; 7, 12; Lk 6, 31. 38a; Mt 7, 2).

Vargšų šelpimas. Teologas A. Hammanas *agapé* apibūdina kaip švelnumą, kuris ateina iš Dievo ir kuriuo krikščionys turi dalytis. Šis žodis gali reikšti ir maistą kaip meilės ir geranoriškumo ženklą. Dėl to kurį laiką pirmojo amžiaus judėjų-krikščionių bendruomenėse Eucharistija buvo siejama su tikru maistu (Didachė 9–10)¹⁰². J. F. Rubio'us Navarro'as mini, kad pirmaisiais amžiais dominavo dvi krikščioniškos praktikos: Viešpaties vakarienė su duona ir vynu kaip liturginis veiksmas ir broliškas valgymas. Jis būdavo sunku atskirti. Nuo II a. atsirado paprotys pusiau liturginiais tikslais susirinkti ir dalytis valgiais, ypač su labiausiai nepasiturinčiais. Turtingos krikščionių šeimos taip dalydavosi turtu, siekdamos imituoti Kristaus meilę žmonijai. Klemensas Romietis ragina padėti vargšams: „Stiprusis tesirūpina silpnuoju, o silpnasis tegerbia stiprijį; turtuolis tešelpia vargšą, o vargšas tedėkoja Dievui už tai, kad pasiuntė jam [gelbėtoją], kuris padėjo įsigyti tai, ko stokojo; išmintingasis teparodo savo išmintį ne žodžiais, bet gerais darbais“¹⁰³. Polikarpas tęsia: „kai turite galimybe padaryti gera – nedelskite, nes išmalda išvaduoja iš mirties“¹⁰⁴. Jis teigia, kad vargšų šelpimas gali padėti išvengti mirties, apie kurią kalba apaštalas Paulius: „Bet aš jums, broliai, tvirtinu: kūnas ir kraujas nepaveldės Dievo karalystės, ir kas genda, nepaveldės to, kas negenda“ (1 Kor 15, 50). Vargšams parodytas gailestingumas yra dvasinio gyvenimo, vienybės su Kristumi išraiška, per gailestingumo darbus krikščionys paveldės Dievo karalystę. Barnabas gailestingumo darbus priskiria tikrajam pasninkui: „Atlaužk alkstančiam savo duonos ir jei pamatysi nuogą – aprenk, benamį įsivesk į namus ir, jei išvysi vargšą, nepaniekink jo“¹⁰⁵. Aprašęs tokius veiksmus ir tokį pasninką, besiremiantį gailestingumo darbais, Barnabas parodo tolimesnę jų atomazgą: „tuomet anksti patekės tavo šviesa ir greitai pakils tavi išgydymai, priešais tave žygiuos teisingumas ir Dievo šlovė tave apgaubs“¹⁰⁶. Teisingumas, Barnabo nuomone, išsipildo per meilę¹⁰⁷.

Meilė laikų pabaigoje. Paskutinis Didachės sakinyss atrodo gąsdinantis, jis parodo, kas kiekvieno žmogaus laukia laikų pabaigoje: „nes paskutinėmis dienomis pagausės melagingų pranašų bei tvirkintojų, ir avys taps vilkais, o meilė pavirs neapykanta“¹⁰⁸. Šio sakinio mintis panaši į išsakytą Evangelijoje pagal Matą (Mt 24, 11), tačiau teiginys

¹⁰⁰ Clemente Romano, „Clemente ai Corinzi“, 231 (35.5).

¹⁰¹ Ibid., 199 (13.2).

¹⁰² A. Hamman, „Agape“, *Dictionnaire encyclopedique du christianisme ancien*, 1 (Genova: cerf, 1983), 48.

¹⁰³ Klemensas Romietis, „Laiškas korintiečiams“, 35 (38.2).

¹⁰⁴ Polikarpas Smirnietis, „Polikarpo Smirniečio laiškas filipiečiams“, 79 (10.2).

¹⁰⁵ Pseudo-Barnabas, „Barnabo laiškas“, 89 (3.3).

¹⁰⁶ Ibid., 89 (3.3).

¹⁰⁷ Ibid., 87 (1.6).

¹⁰⁸ „Didachė“, 24 (16.3).

„meilė pavirs neapykanta“ Naujajame Testamente analogų neturi, jis minimas tik Didachėje. Ignatas Antiochietis, rašydamas apie paskutiniuosius laikus, kviečia: „pamilkime šiandien duodamą malonę; pasirinkime viena iš dviejų, kad tik atrastume tikrąjį gyvenimą su Jėzumi Kristumi“¹⁰⁹. Polikarpas kartoja evangelisto Luko žodžius (Lk 6, 27–36) ir teigia, kad tai yra artimo meilės darbai. Tas, kuris Kristų prikėlė iš mirusiųjų, prikels ir mus, jei vykdysime jo valią, vaikščiosime pagal jo įsakymus ir mylėsime tai, ką jis pamilo, nusigreždami nuo bet kokio neteisingumo, gobšumo, godumo, mirties, melagingo liudijimo, neatsakydami piktu už pikta ar įžeidimu už įžeidimą, kumščiu už kumštį ar prakeikimu už prakeikimą¹¹⁰. Polikarpas mus kviečia būti gailėtingus, kaip ir Viešpaties mums yra gailėtingas¹¹¹. Amžinas džiaugsmas ir Dievo artumas amžinybėje lauks tų, kurie gyvens Dievo ir artimo meile¹¹². Kalbėdamas apie laikų pabaigą, Barnabas sieja teisingumą ir meilę: „kiekvienas gaus pagal tai, kaip elgėsi – jei buvo geras, to teisingumas eis priešais jį, jei blogas – nedorybės atlygis prieš jį“¹¹³. Barnabo nuomone, meilės darbai tampa Viešpaties teisingumo išsipildymu laikų pabaigoje.

Apibendrinant galima teigti, kad II a. vartotas terminas *agapé* neturi tiesioginio ryšio su Didžiuoju Meilės įsakymu, bet yra glaudžiai su juo susijęs – pagrindinis jo bruožas visų pirma yra artimo meilė. Meilės išraiškos būdai, pasak Apaštališkųjų Tėvų, yra guosti kenčiančius, lankyti vargstančius ir našlaičius, būti svetingam svetimšaliams ir, svarbiausia, saugoti santarvę ir taiką. Gali pasirodyti, kad mylėti nereiškia intymiai gyventi su Viešpačiu. Priešingai, Apaštališkieji Tėvai liudija savo intymų gyvenimą, nušviestą tyros dieviškosios meilės šviesos, rūpestingo gerumo, gaivinamą nuolankios ir ramios meilės visiems žmonėms, o Bažnyčią – kaip santarvės broliją, kurioje tikintieji atpažino save kaip brolius, nes visi jautė, kad tarp jų yra Kristus. Ši vienybė su Kristumi yra tolygi vienybei su vyskupu kaip tėvu, kuris myli padėdamas vargšams, stokojuosiesiems. Toks ryšys su vyskupu nebuvo nulemtas bažnytinės organizacijos, jis kilo dėl Kristaus meilės. Tokia meilės samprata vyravo Apaštališkųjų Tėvų laikotarpiu ir pasiekė apologetus, o per ilgą Bažnyčios Tradicijos raidą ir mūsų laikus.

Išvados

Remiantis Apaštališkųjų Tėvų raštijos analize nustatyta, kad nebelikus Jėzų mačiusių ir Jį pažinusių liudytojų, siekiant išsaugoti tikėjimo grynumą reikėjo pasirinkti tikėjimo patikrinimo kriterijus. Šie autentiško tikėjimo rodikliai atsiskleidė per krikščioniško gyvenimo mokymo formą, kuri buvo nurodyta Evangelijoje ir rėmėsi Didžiuoju Meilės įsakymu (Jn 13, 34). Apaštališkieji Tėvai, tapę krikščioniško mokymo saugotojais,

¹⁰⁹ Ignatas Antiochietis, „Laiškas efeziečiams“, 50 (11.1).

¹¹⁰ Policarpo, „Ai Filippei“, 37 (2.2–3).

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Ibid., 39 (5.2–3).

¹¹³ Pseudo-Barnabas, „Barnabo laiškas“, 91 (9.12).

stengėsi nurodyti Didžiojo Meilės įsakymo bruožus ir įvairiais būdais juos apibrėžti. Šie bruožai rodo unikalų krikščionišką tikėjimą ir padeda juos dar giliau sieti su Apaštališkiesiems Tėvams būdingu krikščionišku gyvenimu. Tai vadinamasis gyvenimo kelias, per kurį atsiskleidžia Didžiojo Meilės įsakymo bruožai: Dievo Kūrėjo meilė; kankinystė, kaip tapatinimasis su Kristaus auka (*agápé*); Dievo valia ir paklusnumas jai – kelias būti meileje; atgaila, atsivertimas ir Dievo gailestingumas; artimo meilė; priešų meilė; vargšų šelpimas; meilė laikų pabaigoje. Išnagrinėjus kiekvieną iš šių Didžiojo Meilės įsakymo bruožų, nustatyta, kaip jį suprato Apaštališkieji Tėvai. Galima pažymėti, kad II a. *agápé* samprata neturi tiesioginio ryšio su Didžiuoju Meilės įsakymu, bet jos raiška glaudžiai su juo susijusi – tai visų pirma yra artimo meilė. Pasak Apaštališkųjų Tėvų, mylėti reiškia guosti kenčiančius, lankyti vargančius ir našlaičius, būti svetingam svetimšaliams ir, svarbiausia, saugoti santarvę ir taiką.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. Amevenku, Frederick Mawusi. „Jesus’s New Commandment in John 13:34–35: “love your neighbour more than yourself” in ethical perspective“. *Biblical Studies Journal* 2582-0214, 4 (1) (2022): 15–32.
2. Aquilina, Mike. *The Fathers of the Church. An intruduction to the First Christian Teachers*. 3-iasis leid. Indiana: Publishing Division, 2013.
3. Hamman, Adalbert. „Agape“. *Dictionnaire encyclopedique du christianisme ancien*. 1. Genova: cerf, 1983 m.
4. Bauman, Zygmunt. *A Natural History of Evil. S:I.M.O.N.*, 2012. https://www.vwi.ac.at/images/Downloads/SWL_Reader/Bauman/SWL-Reader-Bauman.pdf.
5. *Bažnyčios Tėvai: antologija. Nuo Apaštališkųjų Tėvų iki Nikėjos Susirinkimo*. Sud. Darius Alekna ir Vytautas Ališauskas. Vilnius: Aidai, 2003.
6. Benediktas XVI. „*Deus caritas est*. Apie krikščioniškąją meilę“. 2006 12 25. Paskelbta 2014 m. kovo 21 d. https://eis.katalikai.lt/vb/popieziai/benediktas_xvi/enciklikos/deus-caritas-est.
7. Bianchi, Enzo. *Raccontare l'amore. Parabole di uomini e donne*. Rizzoli, 2015.
8. Callahan, Allen Dwight. *A Love Supreme: A History of the Johannine Tradition*. Minneapolis: Fortress Press, 2005.
9. Clemente Romano. „Clemente ai Corinzi“. In *Seguendo Gesu. Testi cristiani delle origini*. T. I, 181–278. Borgaro Torinese: Arnoldo Mondadori Editore, 2010.
10. D'Ambrosio, Marcellino. *Kai Bažnyčia buvo jauna*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2020.
11. Dicastero Per la Promozione Dell'Unità Dei Cristiani. „Il significato del primo Concilio Ecumenico a Nicea nell'anno 325 per noi oggi“. Paskelbta 2022 m. spalio 27 d. <http://www.christianity.va/content/unitacristiani/it/cardinal-koch/20220/conferenze/Il-Significato-del-primo-Concilio-Ecumenico-a-Nicea-nell-anno-325-per-noi-oggi.html>.
12. „Didachė“. In *Bažnyčios Tėvai: antologija. Nuo Apaštališkųjų Tėvų iki Nikėjos susirinkimo*, 15–25. Vilnius: Aidai, 2003.
13. „Documenta Catholica Omnia. 0325-0325 Concilium Nicaenum I“. *documentacatholicaomnia*. Paskelbta 2006 m. https://www.documentacatholicaomnia.eu/01_10_0325-0325-_Concilium_Nicaenum_I.html.
14. Emperor Constantine. „The Epistle of the Emperor Constantine, concerning the matters transacted at the Council, addressed to those Bishops who were not present“. In *A Select Library*

- Of The Nicene And Post-Nicene Fathers Of The Christian Church*. <https://ccel.org/ccel/schaff/npnf203.iv.viii.i.x.html>.
15. Eusebius of Cæsarea. „Letter of Eusebius of Cæsarea to the people of his Diocese“. In *Athanasius: Select Works and Letters*. https://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf204.ix.ii.html#fnf_ix.ii-p3.1.
 16. Furnish, Victor Paul. *The Love Command in the New Testament*. First Edition. Nashville: Abingdon Press, 1972.
 17. Ignazio. „Ignazio a Policarpo“. In *Seguendo Gesù. Testi cristiani delle origini*. T. I, 419–428. Borgaro Torinese: Arnoldo Mondadori Editore, 2010.
 18. —. „Ignazio ai Filadelfii“. In *Seguendo Gesù. Testi cristiani delle origini*, 397–406.
 19. —. „Lettera ai Tralliani“. In *Seguendo Gesù. Testi cristiani delle origini*, 375–384.
 20. Ignotas Antiochietis. „Laiškas efeziečiams“. In *Bažnyčios Tėvai: antologija*, 46–53.
 21. —. „Laiškas magneziečiams“. In *Bažnyčios Tėvai: antologija*, 53–57.
 22. —. „Laiškas romiečiams“. In *Bažnyčios Tėvai: antologija*, 58–61.
 23. —. „Laiškas smirniečiams“. In *Bažnyčios Tėvai. antologija*, 62–66.
 24. *Katalikų Bažnyčios katekizmas*. Katalikų pasaulio leidiniai, 2015.
 25. Klemensas Romietis. „Laiškas korintiečiams“. In *Bažnyčios Tėvai: antologija*, 28–44.
 26. Kocai, Elena. „Z kartos vertybinis portretas – vartotojiškos visuomenės atspindys“. *Socialinis ugdymas* 49 (2) (2018): 32–48. doi:10.15823/su.2018.10.
 27. Liberti, Stefano. *Il Vangelo dell'amore*. Youcanprint, 2015.
 28. Lieu, Judith. *The Theology of the Johannine Epistles*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
 29. Lièbaert, Jacques, Michel Spanneut ir Antonio Zani. *Introduzione generale allo studio dei Padri della Chiesa*. 4-asis leid. Brescia: Queriniana, 2016.
 30. Manzi, Franco. „Comandamento Dell Amore e Vero Volto Di Dio in Una Lettura Canonica Della Bibbia (I Parte)“. *La Scuola Cattolica* (2007): 719–49.
 31. —. „Comandamento Dell Amore e Vero Volto Di Dio in Una Lettura Canonica Della Bibbia (II Parte)“. *La Scuola Cattolica* 136 (2008): 59–86.
 32. Moloney, Francis J. „A Sacramental Reading of John 13:1–38“. *Catholic Bible Quarterly* 2 (53) (1991): 237–256.
 33. —. *Love in the Gospel of John: An Exegetical, Theological, and Literary Study*. Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2013.
 34. Panimolle, Salvatore A. „L'amore negli scritti dei Padri Apostolici“. In *Amore, carità, misericordia*. T. 3. Dizionario di spiritualità' Biblico-patristica, 210–213. Città di Castello: Borla, 1993.
 35. Penna, Angelo. *Amore nella Bibbia*. Libro Claudiana editrice, 1972. <https://www.claudiana.it/scheda-libro/angelo-penna/amore-nella-bibbia-9788839403445-1225.html>.
 36. Policarpo. „Ai Filippesi“. In *Seguendo Gesù. Testi cristiani delle origini*. T. II, 35–50. Borgaro Torinese: Arnoldo Mondadori Editore, 2015.
 37. Polikarpas Smirnietis. „Polikarpo Smirniečio laiškas filipiečiams“. In *Bažnyčios Tėvai: antologija*, 79–80.
 38. —. „Šv. Polikarpo, Smirnos vyskupo, kankinystė“. In *Bažnyčios Tėvai: antologija*, 68–78.
 39. Pranciškus. *Apaštališkasis paraginimas Evangelii gaudium apie Evangelijos skelbimą šiandieniam pasauliui*. Kaunas: Katalikų interneto tarnyba, 2014.
 40. Prinzivalli, Emanuela ir Manlio Simonetti. *Seguendo Gesù. Testi cristiani delle origini*. T. I. Borgaro Torinese: Arnoldo Mondadori Editore, 2010.
 41. Pseudo-Barnabas. „Barnabo laiškas“. In *Bažnyčios Tėvai: antologija*, 87–109.
 42. Ravasi, Gianfranco. *Teologia dell'amore*. EDB, 2015.
 43. Simonetti, Manlio ir Emanuela Prinzivalli. *Storia della Letteratura cristiana antica*. Bologna: EDB, 2010.

44. Slepikaitė, Dominyka-Violeta ir Rimas Skinkaitis. „Postmodernios visuomenės asmens meilės sampratos antropologiniai iššūkiai jaunimui XXI amžiaus pradžioje“. *Soter* 79 (107) (2021): 53–68. doi:10.7220/2335-8785.79(107).4.
45. Slepikaitė, Violeta ir Artūras Lukaševičius. „Didysis Meilės įsakymas evangelisto Jono teologijoje (Jn 13, 34)“. *Soter* 85 (113) (2023): 21–34. doi:10.7220/2335-8785.85(113).2.
46. Quasten, Johannes. *Patrologia. I primi due secoli (II–III)*. Milano: Marieti, 2009.
47. Varghese, Johns. *The Imagery of Love in the Gospel of John*. Roma: Gregorian & Biblical Press, 2009.
48. Visuotinis Vatikano II Susirinkimas. „*Dei Verbum*. Dogminė konstitucija apie Dievo Apreiškimą“. 1965 11 18. Paskelbta 2014 m. kovo 31 d. https://eis.katalikai.lt/vb/susirinkimai/vatikano_ii/konstitucijos/dei-verbum.

Gauta: 2024 12 14
Parengta: 2025 02 26

Violeta SLEPIKAITĖ DP
Vytautas Magnus University, Lithuania

Aušra VASILIAUSKAITĖ OSB
Vytautas Magnus University, Lithuania

FEATURES OF THE GREAT COMMANDMENT OF LOVE (JN 13:34) IN THE WRITINGS OF THE APOSTOLIC FATHERS

S u m m a r y

The article analyzes the concept of the Great Commandment of Love (John 13:34) and the features of the Apostolic Fathers' writings as the indicators of authentic faith revealed in the form of teachings on the Christian life that were based both on the Gospel and the Great Commandment of Love. When, in the II century, no more witnesses saw and knew Jesus, the question of how to lead an authentic Christian life arose. And the same question arises today. Help in answering this question can be found in the writings of the guardians of authentic Christian teaching, i.e., the Apostolic Fathers. Their works presented the concept of the Great Commandment of Love, which evolved from the features recovered and named. Therefore, the article aims to introduce the concept of the Great Commandment of Love (John 13:34) based on the theological works of the Apostolic Fathers, raising the question of whether the Great Commandment of Love is directly connected with the Greek word *Agápé*. This indirect connection and concept are sought through the following aspects: the love of God the Creator; martyrdom, as identification with the sacrifice of Christ – *Agápé* (greek); God's will and obedience – the way to be in love; repentance, conversion, and God's mercy; love of neighbor; love of enemies; helping the poor; love at the end of time.

KEYWORDS: the Great Commandment of Love, John 13:34, Apostolic Fathers, features of love.

Ses. Dominyka – Violeta SLEPIKAITĖ DP – 2008 m. Vilniaus pedagoginiame universitete, Istorijos fakultete įgijo katalikų tikybos su mokytojo kvalifikacija bakalauro laipsnį. 2011 m. Laterano universitete, Šv. Klareto institute Romoje įgijo pašvęstojo gyvenimo teologijos licenciato laipsnį. 2011 m. Šv. Antano universitete Romoje baigė diplomines pašvęstojo gyvenimo ugdymo studijas. 2021 m. Vytauto Didžiojo universitete,

Katalikų teologijos fakultete įgijo pastoracinės teologijos su klinicine specializacija licenciatų laipsnį. Interesų sritys: pašaukimų pastoracija, dvasinis palydėjimas, pašvęstojo gyvenimo teologija, pastoracinė teologija, ligonių pastoracija, klinikinė pastoracija. Adresas: Vilniaus g. 55, LT-28247, Utena, tel. +370 640 60 441, el. p. dasdom@gmail.com.

Sr. Dominyka – Violeta SLEPIKAITE DP in 2008 acquired a Bachelor's degree in Catholic Faith with teacher's qualification in Vilnius Pedagogical University, Faculty of History. In 2011 acquired licence degree in the institute of the Theology of the Consecrated Life „Claretianum“ of the Pontifical Lateran University in Rome. In 2011 finished degree studies of the education of consecrated life in The Pontifical University Antonianum in Rome. In 2021, a licentiate degree in pastoral theology with clinical specialization obtained in Vytautas Magnus University (Lithuania), Faculty of Catholic Theology. Areas of interest: vocation pastoral, spiritual accompaniment, theology of consecrated life, pastoral theology, pastoral care, clinical care. Address: Vilniaus g. 55, LT-28247, Utena, Lithuania. Phone +370 640 60 441, e-mail dasdom@gmail.com.

Aušra VASILIAUSKAITĖ (ses. Gabrielė OSB) – humanitarinių mokslų (teologijos) daktarė, Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto docentė, vyresnioji mokslo darbuotoja Santuokos ir šeimos studijų centre, Europos teologų draugijos kuratoriumo narė ir Lietuvos sekcijos prezidentė. Moksliniai interesai: monasticizmo istorija, sielovada, monastinio dvasingumo istorija, bioetika, lytiškumo etika, natūralus šeimos planavimas (vaisingumo pažinimas), klinikinė pastoracija, socialinis Bažnyčios mokymas. Kauno seserų benediktinių vienuolynas, Benediktinių g. 10, LT-44261 Kaunas. Tel. +370 686 92 646. El. paštas ausra.vasiliauskaite@vdu.lt.

Aušra VASILIAUSKAITĖ (Sr. Gabrielė OSB) – a PhD in humanities (theology), associate professor at the Faculty of Catholic Theology at Vytautas Magnus University (Lithuania), senior researcher of Research Center of Marriage and Family, member of Curatorium and Lithuanian Section President of ESCT (European Society For Catholic Theology). Scientific interests: history of monasticism, pastoral care, history of the monastic spirituality, bioethics, sexual ethics, NFP (fertility awareness), clinical pastoral care, social Teaching. The Monastery of Benedictine Sisters in Kaunas, Benediktinių g. 10, LT-44261 Kaunas, Lithuania. Phone +370 686 92 646. E-mail ausra.vasiliauskaite@vdu.lt.